

EL CONTE I LA NARRATIVA CURTA AL PAÍS VALENCIÀ.
PANORAMA BREU DE LA SITUACIÓ ACTUAL
(1973-2003)

Josep Antoni Fluixà

 'ANY 1973 —EL MATEIX EN QUÈ ES VA CONVOCAR per primera vegada el premi de narrativa Andròmina dins dels incipients Premis Octubre i que significà l'inici d'una nova etapa en la producció literària en català al País Valencià amb l'adjudicació d'aquest premi a l'obra *Assaig d'aproximació a «Falles folles fetes foc»* d'Amadeu Fabregat— es van publicar encara dues obres de

narrativa breu que, d'alguna manera, exemplificaven la situació de «subsistència estricta» en què es trobava aquest gènere entre els valencians durant el llarg període anterior que, en realitat, superava els límits concrets dels anys de la postguerra espanyola i el franquisme per tal de remuntar-se, més enllà de la feble Renaixença valenciana del segle XIX, fins a les èpoques en què s'inicià la substitució progressiva en l'ús social i literari de la nostra llengua en favor del castellà. Ens referim a les obres *Cavallers, falta o bona?*, de l'escriptor castellonenc Enric Forcada Traver, i *El nostre món de cada dia*, de Godofred Hernández Barreda. La primera havia estat publicada per la meritòria Societat Castellonenca de Cultura i recollia, tal i com s'especificava al subtítol, un conjunt d'històries i de contalles de marcat caràcter folklòric i popular. L'autor incloïa, sobretot, narracions descriptives de fets costumistes amb una clara reivindicació de la societat rural valenciana repleta de valors morals i culturals dignes de perpetuar, entre els quals l'ús de la mateixa llengua dels valencians figurava fins i tot de manera explícita en un dels relats. També inseria elements característics de la narració oral i rondallística, com, per exemple, a «El gegant Mitja-Cara», i contes d'origen oriental com el descrit a la història titulada «El canari blau». Per contra, la segona de les obres, la de Godofred Hernández,

publicada a l'editorial L'Estel dirigida pel filòleg Manuel Sàncis Guarnier, tenia una temàtica intencionadament molt més ciutadana i, fins i tot, cosmopolita que l'anterior, amb un desenvolupament de les narracions pel que fa a l'estructura i a l'estil més acostat a la narrativa moderna i contemporània habitual ja en altres àrees lingüístiques més normalitzades. De fet, les narracions que formaven part del llibre *El nostre món de cada dia* descrivien històries d'amor amb personatges —sobretot els femenins— ben perfilats psicològicament i amb personalitat creïble. A més, l'autor s'esforçava per utilitzar un llenguatge culte i un vocabulari ric i variat que no obstant això, en ocasions, actuava en detriment de la pròpia versemblança. Un aspecte aquest, que a hores d'ara, potser ens fa percebre la seua lectura amb una inevitable pèrdua de frescor i d'actualitat que no hauria tampoc de fer-nos oblidar els indiscutibles encerts que posseïa i que encara posseeix, principalment en l'ús dels bells textos epistolars que l'autor intercala sovint dins dels millors contes de l'obra.

Per desgràcia, tant l'un com l'altre no van reincidir en el gènere i confirmaren una vegada més una de les característiques principals que es repetia de manera constant, des de feia molts anys, en la producció narrativa valenciana: l'*amateurisme* dels escriptors, que, amb alguna honrosa singularitat, havien estat fins al moment autors d'obra esporàdica i, sovint, única. Una circumstància que, sens dubte, era ocasionada per les condicions històriques, socials i culturals força adverses amb què malvivia la societat valenciana i que no permetien, en absolut, un desenvolupament adequat i normalitzat de la literatura escrita en la llengua dels valencians. Cal recordar, en aquest sentit, que durant els anys durs de la repressió ideològica franquista, l'ús literari de la nostra llengua només era tolerat, en part, quan incidia en temes d'exaltació dels costums regionals i en la utilització dels tòpics més tradicionals de la societat agrícola valenciana. Per tant, no ens ha d'estranyar, davant aquesta manca d'ambient cultural dinàmic i la més que evident escassetat —quan no absència total— d'una infraestructura editorial, que la narrativa valenciana estigués en una situació tan lamentable, ni tampoc que la producció es reduïra majoritàriament a la redacció de contes i de narracions breus que es publicaven gràcies a l'esforç de plataformes editorials modestes i al voluntarisme i a la militància cultural d'uns escriptors ocasionals —«polítics de l'idioma» per dir-ho amb paraules de Carles Salvador— moguts més per donar recolzament a la supervivència del valencià com a llengua escrita que no per donar solta a una autèntica vocació literària. Hi havia, naturalment, excepcions. Enric Valor n'era una, sens dubte, tot i que

la perspectiva de la seua excepcionalitat encara no es veia en l'època amb la claredat com s'ha pogut contemplar amb posterioritat. Però, per sort, a partir de la data significativa de l'any 1973 —presa també com a punt de partida en aquesta aproximació al panorama de la narració breu al País Valencià— la conjuntura canvia de manera decidida encara que, en un primer moment, amb lentitud i amb nombroses dificultats i entrebancs intencionats. Amb tot, les innovacions que s'hi introdueixen resulten perceptibles d'immediat i les transformacions en el món literari valencià s'esdevenen, fins i tot, radicals. Les circumstàncies històriques, com és lògic, justifiquen els canvis i, amb l'evolució i caiguda del règim dictatorial del general Franco, s'hi donen, a poc a poc, les condicions mínimes de llibertat i de tolerància per a encetar un desenvolupament progressiu de l'ús social i literari de la llengua dels valencians, com també un major contacte dels seus usuaris amb la cultura i la literatura que simultàniament es fa a Catalunya i a les Illes Balears en la mateixa llengua.

Reivindicació de la novel·la i marginació del conte

Però les circumstàncies polítiques i socials, malgrat ser extraordinàries, no expliquen del tot el rumb que prengueren els fenòmens culturals, ni tampoc el conreu de determinades tendències o gèneres literaris en perjudici d'uns altres, sinó, potser, tot el cúmul d'esdeveniments històrics que ocorregueren en aquells anys com a conseqüència de factors molt diversos. En aquest sentit, per exemple, es produí una reivindicació de la novel·la —promulgada inicialment pel mateix Joan Fuster en el seu citadíssim article «Una carència singular», publicat a la revista *Serra d'Or* l'any 1972— que inclinà decisivament la balança a favor d'aquest gènere i que situà, a partir de la segona meitat dels anys setanta, el conreu de la novel·la com a objectiu principal dels narradors valencians. Un conreu que es veié afavorit per la creació d'infraestructures editorials cada vegada més sòlides i solvents i, sobretot, per la demanda de textos literaris adequats i aptes per a la pràctica docent provocada per la introducció del valencià en el sistema educatiu a partir de l'any 1983. La novel·la fou reclamada aleshores com una necessitat —fins i tot, social i política—, perquè se la considerava el gènere literari que millor podia aconseguir la popularització i difusió de la lectura en valencià i perquè representava, alhora, la modernitat enfront de la narració breu tradicional conreada majoritàriament fins al moment de caire costumista i folklòric. Per tant, es passà, com ha escrit encertadament Vicent Alonso en un altre article

publicat també a la revista *Serra d'Or* l'any 1988, «Notes sobre la narrativa breu al País Valencià (1973-1997)», «d'una etapa —la de la postguerra— en què pràcticament tota la producció narrativa es reduïa a la narrativa breu, a una altra —els anys de què parlem— en què aquella narrativa ha perdut el protagonisme a favor de la novel·la». I és precisament en aquest darrer aspecte on radica l'arrel del problema que convé ja, a hores d'ara, plantejar: l'evident injustícia que s'ha comès en els últims trenta anys envers la narració curta i, sobretot, envers el conte com a gènere narratiu independent, perquè, sens dubte, es tracta d'un gènere digne de ser conreat també i considerat, tant pels escriptors com per la crítica, des de la seua exclusiva especificitat i no com un gènere subsidiari o complementari de la novel·la. En conseqüència —és a dir, dit siga d'una altra manera—, la urgent i necessària reivindicació del gènere novel·lesc no tenia —ni té— per què afectar la valoració intrínseca del conte, ni reduir aquest, com a gènere narratiu breu, a una situació de dependència o de marginalitat respecte de la novel·la com a gènere literari superior.

Dissortadament, aquesta actitud o visió de marginació del conte dintre del panorama literari valencià s'ha donat —i continua donant-se— sense la justificació inicial que, potser, tenia en els anys setanta i principis dels vuitanta com a reacció imprescindible contra la mediocritat i la falta d'ambició literària de la majoria dels productes narratius del llarg període anterior, però, sens dubte, en l'actualitat manca de qualsevol mena d'explicació. Per tant, és hora ja de desemmascarar comportaments editorials que es perpetuen sense cap tipus de reflexió analítica, com també determinats comentaris que sovintegen en la premsa especialitzada i que denoten una infravaloració evident del conte per part dels mateixos crítics literaris. En aquest sentit, s'ha d'assenyalar, en primer lloc, que en el període actual, que comprèn les tres últimes dècades, la producció de novel·la ha estat, com ja s'ha dit, predominant en relació a la resta dels gèneres, però, a més, que els llibres de contes han ocupat una posició francament minoritària en relació al gènere predominant, sobretot si se'n fa una relació de les obres aparegudes en les col·leccions de narrativa més reconegudes i significatives de les editorials valencianes més professionalitzades i comercials. Per exemple, en relació al nombre de novel·les, la presència de llibres de contes resulta quasi insignificant en col·leccions com «L'Eclèctica», d'Edicions Bromera, «Narratives», de Tres i Quatre, o «Valències», de Tàndem Edicions. De fet, la major part dels llibres de contes i de narracions breus es publiquen en editorials o plataformes clarament incipients, de caràcter local o comarcal i amb escassa difusió en la xarxa de distribució i promoció del llibre. Només en

els últims anys, concretament des del 2000, la col·lecció «Lletra llarga», de Brosquil Edicions n'és, probablement, una excepció.

Però en qualsevol cas, tant en unes editorials com en les altres, la preferència per la novel·la no es mostra solament pel nombre desigual d'obres publicades d'un gènere i de l'altre sinó que, a més, es veu reflectida clarament en els paratextos que acompanyen el disseny de cada una de les edicions i que, sempre que és possible, publiciten com a novel·la tot aplec de narracions que tinga el més mínim lligam temàtic o estilístic entre unes històries i les altres. Vegem-ne, si no, un parell d'exemples: «*La taverna del Cau de la Lluna* és, aparentment, un llibre de contes. Onze narracions que poden llegir-se independents. Però, alhora, és també una novel·la». I aquest altre: «*Retalls de vellut gris* és una novel·la fragmentada en sis capítols que es pot interpretar com si fóra un recull de relats breus». Textos, tots dos, extrets de les cobertes posteriors de cada una de les obres publicades, respectivament, per les editorials Tàndem i Brosquil Edicions. Una tendència, aquesta última, que també és seguida, sovint, pels crítics i comentaristes literaris que, actuant de bona fe, tendeixen a ressaltar i valorar positivament que els llibres de relats tinguin aspectes comuns que unifiquen les diverses històries narrades i s'acosten, així, al gènere «superior»: la novel·la. No ens ha d'estranyar, en conseqüència, trobar-nos amb interpretacions com la següent de Josep Palomero a la revista *L'Aiguadolç* número 5: «Aquest conjunt de deu narracions que conformen *Els cucs de seda* comparteixen tantes característiques comunes que, si l'autor no hagués incorregut (voluntàriament) en lleus contradiccions, hom el podria entendre perfectament com una novel·la». O com aquesta altra de Sergi Verger apareguda al número 5 de *Lletres valencianes* a propòsit del llibre ja esmentat de Vicent Usó: «De bon començament [...] *La taverna del Cau de la Lluna* pot semblar un recull de contes, deu relats amb narracions diferents que es poden llegir de forma independent. Però, a mesura que avancem la lectura, aquesta impressió, fruit de la precipitació i de la confiança cega en les aparences, perd la seua validesa. [...] *La taverna del Cau de la Lluna* és, en definitiva, una novel·la coral disfressada de recull de contes». Naturalment, en tots dos casos el que es desprèn és, potser inconscientment, una infravaloració del conte en sentit estricte i una major estimació per la narració llarga o, si més no, pel llibre de relats unitari. Una visió, sens dubte, que també ha marcat que un llibre com *Crim de Germania*, de Josep Lozano, haja estat assignat pràcticament per tots els crítics com a exclusivament novel·lesc, tot i que inicialment va ser considerat per Pere Calders, en el pròleg a la primera edició, com «un llibre que es pot llegir com una novel·la, perquè no reclama

del lector que es dispersi del tema bàsic que proposa» i com «un llibre de contes, perquè és possible de separar-lo en fragments que tenen una unitat pròpia». En aquest sentit, la tradicional ambigüitat que presenten sovint els gèneres literaris, i que pot ser adduïda pels crítics anteriors i pels qui defensen la transformació en novel·la de qualsevol llibre de narracions amb temàtica o elements unitaris, sembla que funciona només en una direccionalitat i no en l'altra: és a dir, del conte a la novel·la i no a l'inrevés. Un punt de vista, al nostre parer del tot injust i injustificat. Què és, per exemple, per extensió real, un llibre com *Mari Catúfols* d'Isa Tròlec, sinó un conte? Ja ens ho insinua el científic Jorge Wagensberg en un dels seus aforismes: «Tota frontera real és difusa». Conseqüentment, les coses que existeixen, que són reals, tenen uns límits imprecisos, com els gèneres, per molt que, de vegades, hom es capfique en negar-los. Existeixen contes i novel·les, i també llibres i textos que es troben a mitjan camí entre els uns i les altres, però no per això deixen de ser més bons o dolents segons s'acosten més o menys a un tipus de gènere determinat.

Amb tot, allò realment preocupant no és que els comentaris de les editorials o que les ressenyes elaborades pels crítics mostren una tendència majoritària i repetitiva a valorar com a més positius o destacables tots aquells aspectes dels llibres de contes o de narracions breus que s'acosten més a la novel·la, sinó que, en comparació amb aquest darrer gènere, la crítica valenciana actual a penes haja dedicat temps ni espai a parlar-ne. De fet, només hi ha un parell de pròlegs que fan d'introducció a dues antologies del gènere, publicades en els últims anys de la dècada dels noranta, i uns pocs textos més que fan referència de manera tangencial en fer-ne algun comentari a propòsit de l'anàlisi de l'obra d'algun autor. Hi ha, això sí, l'honrosa excepció de Vicent Alonso, autor de l'article esmentat ja amb anterioritat i autor també de diversos estudis sobre l'obra narrativa de Jesús Ernest Martínez Ferrando. Tot plegat, poca cosa, tal i com queda reflectit simptomàticament, per exemple, en una obra tan ben estructurada i útil per a conèixer un bon balanç panoràmic de la literatura catalana feta per valencians en els últims anys del segle xx, com és *Literatura actual al País Valencià (1973-1992)*, de Vicent Simbor i Ferran Carbó, on la narrativa curta ocupa a penes un espai de tres pàgines d'un total de noranta-dues. La diferència numèrica es decanta, evidentment, per la novel·la, fins a l'extrem sorprenent de tenir només en compte aquest gènere en l'anàlisi particular de l'obra dels distints narradors més significatius del període, amb l'única excepció, potser, de Josep Lozano.

Un aspecte aquest que, en no aprofundir-lo àmpliament en l'apartat dedicat a la narrativa curta, fa que es queden sense cap comentari —i, fins i tot, sense ni tan sols citar-les— obres tan importants com *Els cucs de seda* de Joan Francesc Mira i *Alfabet* de Josep Palàcios, com també llibres de relats interessants com *Quadre de cavalls i altres narracions* de Josep Lluís Seguí, *Amors impossibles* de Josep Vicent Marqués, *Antropologia parcial* de Josep Franco i *Tirar les cartes i altres narracions* de Josep Gregori, entre altres.

Panoràmica descriptiva de l'evolució històrica del conte valencià durant els últims trenta anys

Però, a hores d'ara —tot i que ja ho era abans, almenys des de la segona meitat dels anys vuitanta i, sobretot, en la dècada dels noranta—, no es pot mantenir ni justificar ja per més temps aquesta injusta poca atenció crítica al gènere de la narració curta o conte. Sens dubte, la seua producció al País Valencià —gens menyspreable numèricament— reclama una anàlisi de conjunt amb profunditat i una imprescindible reivindicació que situe aquests textos literaris en el lloc que es mereixen, tant per tradició com per utilitat a l'hora d'aportar un tipus de literatura —tal i com han assenyalat alguns crítics de reconegut prestigi internacional— adequat a una societat moderna i industrialitzada com l'actual en què la brevetat del producte ofereix, sovint, una opció de la lectura suggeridora a qui els múltiples quefers quotidians i laborals no permeten de disposar de massa temps per a l'oci i la relaxació. Conseqüentment, convé ja arraconar els prejudicis que inicialment feren que en els anys de la nostra més recent represa cultural i literària decantaren la preocupació dels crítics envers la novel·la com a únic gènere capaç d'aconseguir la modernitat necessària de la producció literària dels valencians en català. Novel·la i narració breu o conte són del tot compatibles, a més d'un exercici saludable i enriquidor per a tots aquells narradors que el practiquen. Des d'aquesta perspectiva, evidentment, no ens ha de resultar gratuïta una breu descripció panoràmica de la producció contística valenciana en els últims anys, ja que la seua coneixença, per força, ens pot ajudar a estudiar-la, estimar-la i valorar-la en la mesura que mereix. I per tal de fer-ho, potser, caldria, en primer lloc, dividir la llarga etapa seleccionada en tres períodes temporals amb l'únic objectiu de facilitar als lectors una descripció sistematitzada i coherent del panorama i, alhora, una exposició de l'evolució històrica el més didàctica possible. En aquest sentit, els tres períodes assenyalats serien els següents: de 1973 a 1981, de 1982 a 1990 i de 1990 a 2003.

a) Període de 1973 a 1981

El primer període dels assenyalats, el que va de 1973 a 1981, és el període en què es produeix la reivindicació més insistent d'una novel·lística valenciana moderna i, en conseqüència, el conreu del conte perd prestigi entre els joves escriptors, sobretot també per la manca d'eixides o de plataformes editorials on publicar-ne. Probablement per això, en un principi, el període va marcat, pel que fa a la producció de contes i de narracions curtes, per una continuïtat de la línia més tradicional amb la publicació d'obres com les que ja hem citat d'Enric Forcada Traver i Godofred Hernández Barreda, i amb la presència d'autors com Beatriu Civera i Enric Valor. La primera obtingué el Premi Victor Català 1974 amb l'obra *Vides alienes*, fet aquest que li permeté publicar-la a Barcelona l'any 1975 en l'editorial Selecta, una de les més importants de l'època. Convé assenyalar també que, tal i com deia Vicenç Riera Llorca al pròleg, era el primer llibre amb el qual un autor valencià guanyava «un dels nostres premis més importants de narració des que Ernest Martínez Ferrando va obtenir el Joan Crexells el 1935». No obstant això, l'obra no tingué la repercussió que potser la concessió del guardó feia preveure. Els temps estaven canviant i, sens dubte, la temàtica i la tècnica realista de les narracions de Beatriu Civera no s'adeia als gustos innovadors dels joves narradors valencians que estaven començant a aparèixer. Per contra, l'obra d'Enric Valor, que publicava el primer volum de la seua *Obra literària completa* l'any 1975 i el segon volum l'any 1976 —tots dos a l'editorial valenciana Gorg—, faria més fortuna, tot i que tampoc no s'avenia a l'estètica narrativa que s'imposava a poc a poc; sobretot perquè aquells dos primers volums contenien la totalitat de les seues *Rondalles valencianes* que constituïen la reconstrucció d'un corpus narratiu de tradició oral ple de fantasia i imaginació que Valor va saber transcriure amb un estil literari ric en imatges i paraules que, amb el pas del temps, esdevingué un model de llengua a imitar i en un referent permanent de la literatura per a infants i joves que es consolidaria amb la introducció del valencià en el sistema educatiu a partir de l'any 1983.

No obstant això, des d'un punt de vista històric, el fenomen literari més remarcable del període fou l'aparició d'un grup de joves escriptors que van irrompre amb força en el panorama de la narrativa curta valenciana amb unes propostes estètiques en perfecta sincronia amb el que es produïa majoritàriament en novel·la. Parlem, és clar, dels autors de la denominada «generació dels 70» i que es caracteritzen principalment per l'intent de renovar l'estructura clàssica de les narracions tradicionals i el desig de

modernitzar aquesta tant temàticament, allunyant-se del realisme i del costumisme, com formalment, apostant per un cert formalisme transformador dels límits de la narrativa, quan no transgressor, vorejant aquests límits o bé ultrapassant-los amb una composició de textos totalment experimental. I és en aquest apartat, precisament, on hauriem d'incloure les obres d'autors com Ferran Cremades i Arlandis, Joan M. Monjo, Gaspar Jaén i Urbán, Vicent Franch, Josep Lluís Seguí, Josep Lozano, Joan Pla, Isa Tròlec, Josep Piera, Vicent Escrivà, Josep Palomero i Antoni Martínez Revert, entre altres. Però no tots van publicar llibres de contes, sinó més bé narracions breus soltes gràcies a propostes editorials encaminades a estimular la producció d'aquests tipus de textos, les quals esdevingueren també una característica remarcable d'aquest primer període assenyalat. Ens referim a iniciatives com el Premi de Contes Malvarrosa de l'editorial Prometeo i a la publicació d'una nova etapa de la revista *El Conte del Diumenge*, a iniciativa de la mateixa editorial, i que, per desgràcia, només va publicar vint-i-sis títols, tots ells l'any 1981. De tota aquesta producció caldria destacar, pel que fa a la pràctica més transgressora, les narracions *Esquema per a quaranta-quatre documents nacionals d'identitat* (1977), de Joan M. Monjo, *Àngels barrocs d'algeps en el corredor de l'orgue* (1978), finalista del primer Premi de Contes Malvarrosa de Gaspar Jaén i Urbán, *Canelobres daurats* (1979), de Cremades i Arlandis, i, sobretot, l'obra de Josep Lluís Seguí, autor de la narració *Fulls de recanvi* (1979), guanyadora de la segona convocatòria del Premi de Contes Malvarrosa, i iniciador al País Valencià de la narrativa anomenada de «gènere» amb dues obres de caràcter policíac o detectivesc, *De màscares negres* (1979) i *Una gran dormida* (1981), i un de temàtica eròtica, *Introducció al cos* (1982), a més del llibre *Quadre de cavalls i altres narracions* (1980), una de les poques obres d'aquest període publicades a Barcelona per un autor valencià jove i també un dels pocs llibres de narracions publicat com a tal. L'obra conté vuit contes basats en gèneres narratius variats però tots amb la ficció contemplada com un desig i la reflexió de l'escriptura com un acte d'erotisme. El text esdevé, alhora, protagonista del relat i les referències al món del cinema, del teatre, de la literatura i de la plàstica hi són contínues i determinants en el desenvolupament de la trama. Posteriorment, Josep Lluís Seguí hi reincidí amb l'obra *València, roig & negre* (1990), amb un tractament literari més realista i amb l'aparició d'un escenari concret en les narracions, el de la ciutat de València, on transcorren les històries dels relats que retraten aspectes de la vida urbana contemporània on la mort i la violència es troben tothora presents. Tot això ha fet que, sens dubte, Josep Lluís Seguí siga el contista més interessant i prolífic d'aquest grup.

BIBLIOTECA D'AUTORS VALENCIANS / 2

ERNEST MARTÍNEZ FERRANDO

Narracions

INSTITUCIÓ "ALFONS EL MAGNÀNIM"
DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE VALÈNCIA

Per altra banda, entre els autors menys transgressors, aquells que practiquen una narrativa moderna dins dels límits —és a dir, fent narracions no tan experimentals— hi destacariem escriptors com Vicent Franch, autor de *La vetla d'en Pere Ruixes* (1978), primer Premi de Contes Malvarrosa, i *L'escala* (1981), o com Joan Pla, autor de dues narracions interessants, *No fiqueu llovers sobre el meu nom* (1980), guanyadora de la tercera convocatòria del Premi de Contes Malvarrosa, i *Marise allò-que-és* (1981). També hauriem d'assenyalar les narracions *La parella* (1979) i *El gran Guerau* (1981) de Josep Piera, *El col·leccionista* (1979) i *El cas 2187/76* (1980) de Josep Palomero i, sobretot, l'obra de Josep Lozano que, com a narrador, s'havia donat a conèixer l'any 1979 amb el conte *L'Andreu* i que guanyà el Premi Andròmina dels Premis Octubre el mateix any amb *Crim de Germania* (1980), una obra que ha esdevingut tot un referent de la narrativa valenciana actual i que ha estat considerada com una novel·la, encara que també es pot llegir com un llibre de relats de caràcter històric on el protagonisme, més enllà dels personatges, l'assumeix el mateix context social i cultural de l'època narrada: el segle XVI valencià. Una època present també en una altra narració de l'autor donada a conèixer l'any 1981, *El dia de la sang*.

Finalment, en aquest primer període analitzat, es fa ineludible fer una referència a tres escriptors que, probablement, actuen d'enllaç entre els dos sectors abans ressenyats, el dels autors més majors que perpetuen la línia més tradicional de la narrativa valenciana i els escriptors joves més innovadors. Ens referim a Bernat García Aparici, autor del llibre *Sisca, històries d'una nit* (1979) i de la narració *Caterina* (1981), però, sobretot, a Joan Francesc Mira i Isabel-Clara Simó. El primer és autor d'un dels millors llibres de contes d'autor valencià dels últims trenta anys i que ja hem esmentat amb anterioritat, *Els cucs de seda* (1975), guardonat també, com *Crim de Germania*, amb el Premi Andròmina dels Premis Octubre el mateix any de la seua publicació. Aquest llibre, en realitat, se'l pot considerar com a l'autèntic iniciador de la nova etapa de la narrativa curta al País Valencià i fita indefugible de la modernització d'aquest gènere dintre de la literatura valenciana. L'obra consta de deu narracions sense títol, encapçalades totes amb uns versos de Vicent Andrés Estellés, i en les quals es dona testimoni de l'existència d'uns personatges inserits en la forma de vida del món rural valencià dels anys cinquanta i seixanta del segle XX. L'obra esdevé, d'aquesta manera, una mena de literatura de la memòria que, com ha escrit Francesc Calafat, «sovint recorre al bategar del cor d'un infant per a aprofitar literàriament tota la força emotiva que hi ha al despertar en el temps sense temps de la infantesa». El seu autor, a

més, s'ha consolidat a poc a poc com un dels millors escriptors valencians contemporanis amb novel·les i llibres d'assaig imprescindibles, però no s'ha d'oblidar tampoc que Joan Francesc Mira no ha abandonat del tot el gènere de la narració curta i que reincidí l'any 1998 amb la publicació del llibre *Quatre qüestions d'amor*, una obra també excepcional que conté, tal i com s'indica al títol, quatre narracions ambientades en èpoques històriques diferents, però que tenen l'encant i l'interès de literaturitzar un tema universal amb una estructura i un estil envejables que fan, sens dubte, renovar-ne l'atractiu.

Un atractiu que també tenen, com ha demostrat al llarg de la seua constant i prolífica trajectòria, les històries d'Isabel-Clara Simó, la segona d'aquest darrer grup d'autors destacats, que es va donar a conèixer l'any 1978 quan guanyà el Premi Víctor Català amb l'obra *És quan miro que hi veig clar* (1979), amb narracions de temàtica realista però amb un ús de tècniques estilístiques diverses i d'estructures narratives no estrictament tradicionals. Aquest primer llibre encetà una carrera brillant que es veié reforçada per la publicació de *Júlia* (1983) i que ha convertit la seua autora en un dels principals narradors actuals de la literatura catalana gràcies a la bona repercussió que han tingut totes les seues obres posteriors. Però, en aquest punt, convé assenyalar que el cas d'Isabel-Clara Simó és, a més, un cas exemplar del que hauria de ser més habitual entre els narradors valencians: la bona harmonia entre la producció alternada de novel·les i contes. En aquest sentit, Isabel-Clara Simó, que s'inicià en aquest primer període, es consolida també com una magnífica autora de contes i de relats breus a partir dels anys vuitanta amb la publicació dels títols següents: *Bresca* (1985), *Alcoi-Nova York* (1987), *Històries perverses* (1992), *Perfils cruels* (1995) i *Dones* (1997). Obres, totes aquestes, que s'endinsen en l'anàlisi psicològica de l'ànima humana i tracten de reflectir totes les seues bondats i perversitats, i entre les quals, potser, figuren alguns dels millors contes en català del segle xx. El fet, però, de residir des de fa anys a Barcelona i d'haver publicat la major part de l'obra a Catalunya no ens ha de fer silenciar, com s'ha fet massa sovint, la seua aportació dins de l'àmbit literari valencià: en primer lloc, per la seua permanent vinculació en totes les reivindicacions culturals del nostre país i, en segon lloc, perquè aquesta escriptora nascuda a Alcoi és cada vegada més llegida a València i les seues obres comencen a exercir una influència evident entre els escriptors més joves que, en un futur, es veurà encara més reflectida.

b) Període de 1982 a 1990

El segon període —datat per nosaltres a partir de 1982 per l'aparició del primer llibre de narracions, *Pentangle*, d'un escriptor jove com Josep Franco, l'obra del qual simbolitza, en gran part, la renovació narrativa que es produeix al País Valencià a partir dels anys vuitanta—, ve marcat principalment per aquest canvi d'orientació que es manifesta respecte de la tendència majoritària de la narrativa dels anys setanta. De la narrativa experimental es passa a una narrativa que renova el gust per la història i el desenvolupament d'una trama on els personatges ficticis i les aventures que els succeeixen tenen un paper molt important. És, com assenyala el crític català Àlex Broch, un retorn als «límits de la narració». Aquest canvi d'orientació propicià també l'aparició i divulgació d'una literatura de gèneres que pretenia, per una banda, ampliar el públic lector i, per l'altra, la normalització de la prosa «valenciana» amb una oferta temàtica i estilística variada. Sovintegen, en conseqüència, narracions de caràcter històric, detectivesc i eròtic principalment, sense deixar, per això, de reflectir, d'una manera realista i irònica, les contradiccions de la mateixa societat industrialitzada i moderna en què viuen els mateixos autors. En aquests darrer sentit, per exemple, resulta digna de destacar, sobretot, l'aportació de Josep Franco, ja esmentat, amb obres com *Elia* (1983), *Antropologia parcial* (1986) i *Cendres* (1987), obra aquesta última que ofereix una lectura singular del mite de Faust segons el crític Francesc Calafat. De Josep Franco, a més, caldria ressenyar alguns contes protagonitzats per l'inspector Claver i que han estat publicats de manera dispersa en revistes o en alguna antologia, com també l'obra *Fuga* (1993) amb textos narratius acostats sovint a la reflexió i a la prosa poètica.

Un altre autor, sens dubte interessant, donat a conèixer en aquest període com a narrador, tot i que procedeix per edat i per formació a una altra generació, és Josep Vicent Marqués, que publicà l'any 1983 el recull de relats breus titulats *Amors impossibles*, protagonitzats per un seguit de personatges fantàstics —ben curiosos per altra banda, com el naufrag professional, el gnom sense cognom, el sofòcrata i el cratòsof o l'avi que no sabia contar històries— que, no obstant relatar fets i situacions inversemblants, personifiquen i descriuen simbòlicament estats actuals de la psicologia humana fàcilment identificables amb la realitat present. Ens trobem, per tant, davant d'autèntiques faules modernes narrades usant sovint el diàleg a la manera dels clàssics o bé, en ocasions, l'estil propi dels contes populars. Cal dir que, posteriorment, l'autor reincidí amb una segona obra titulada precisament *El retorn del naufrag professional* (1998),

també digna de ser tinguda en compte i que confirmà el seu autor com un dels narradors valencians de narrativa breu més destacables dels últims anys. Com també ho és, indiscutiblement, Josep Lozano, autor esmentat ja en el període anterior, que publicà dues obres en aquests anys de referència obligada en qualsevol panorama de la narrativa breu al País Valencià. Ens referim a *Històries marginals* (1982) i *Laodamia i altres contes* (1986). El primer recollia textos escrits amb anterioritat a *Crim de Germania*, de temàtica realista i d'estructura narrativa senzilla en què es desenvolupa majoritàriament la biografia d'uns personatges rurals amb unes vides poc heroiques que reflectien, no obstant això, una societat tradicional com la valenciana dels anys cinquanta i seixanta. Per contra, el segon representava —com ha apuntat Francesc Calafat— «un canvi significatiu en la narrativa breu de Josep Lozano» amb contes de temàtica i factura diversa amb introducció d'elements fantàstics dins de la realitat de les històries que enllaçaven la narrativa de l'autor amb el bo i el millor de la contística europea i sud-americana: de Kafka, Cortázar o Quiroga, entre altres. Però, entre els escriptors donats a conèixer en la dècada anterior, Marqués i Lozano no van ser, per sort, els únics que es van mostrar actius en els anys vuitanta, ja que hauríem de ressenyar l'obra de Josep Palomero, Vicent Franch i Gaspar Jaén i Urbán, entre altres. El primer guanyà l'últim Premi Malvarrosa de Contes amb la narració *El pianista de jazz* (1983), conte aquest que es va publicar com era habitual en un llibre col·lectiu editat per Prometeo on hi havia, entre altres una narració breu de Ferran Torrent, «El cas de la dona de fibra». Aquest premi, dit siga de passada, havia estat guanyat l'any 1982 per Joan Vila i Vila amb l'obra *Viatge a l'illa*, publicada el mateix any, en un llibre que contenia també narracions de Josep Franco, «Només uns jocs», i Rafa Gomar, «A la fi de l'atzucac», del qual parlarem més endavant. El segon, Vicent Franch, per la seua banda, fou autor del llibre *L'enquesta i altres contes* (1985) i *La fuita d'en Quim Ortola* (1988). Finalment, Gaspar Jaén i Urbán, amb la col·laboració de Joan Caldach, fou l'autor de l'obra *Un palau d'hivern*, a mitjan camí entre el conte, el relat de successos costumistes esdevinguts a la ciutat d'Alacant i la descripció poètica i històrica de llocs i edificis arquitectònics emblemàtics de dita ciutat.

Amb tot, i a pesar de la qualitat de les obres publicades per aquests autors esmentats, com és natural, s'ha de reconèixer que l'aportació numèricament més significativa d'aquest període fou obra dels escriptors joves que es van donar a conèixer sovint gràcies als nombrosos premis literaris d'àmbit municipal que començaren a proliferar en aquests anys, les obres guardonades dels quals eren publicades pels mateixos

ajuntaments que els convocaven amb escassa repercussió fins que, a poc a poc, començaren a crear-se editorials semiprofessionalitzades que tractaren d'aprofitar les iniciatives institucionals per tal d'oferir als autors i a les obres una millor difusió i una presència efectiva en el circuit comercial de les llibreries. Cal en aquest aspecte assenyalar la creació de l'editorial El Cingle, de la Federació d'Entitats Culturals del País Valencià. Gràcies a aquesta última i a la publicació institucional d'alguns ajuntaments es donaren a conèixer narradors com Manuel Joan i Arinyó —autor, entre altres, dels llibres *Stress*, *Tot en ordre*, *Gris* i *Coses de folls*, tots ells publicats en 1985 i amb un marcat to provocador—; Àngel Montesinos —autor d'*Exposició de silencis* (1983)—; Carles Mulet —autor d'*Amarg com el sèver* (1983), aquest autor, a més, repetiria l'any 1998 amb el llibre *Cossos i mossos*, Premi «25 d'abril» de Narrativa Curta Vila de Benissa 1997—; i, sobretot, els autors guardonats amb el Premi de Narrativa Curta l'Encobert de l'Ajuntament de Xàtiva: Antoni Martínez Revert, *Mestre de cerimònies* (1981); E. A. Ferrissot, *Carretera Nacional 340* (1983); Josep Lluís Cebrián, *Contes de l'Aljama* (1988); Víctor Soler, *El Cabdell del Somni* (1985); Cristòfor Martí i Adell, *Babel, Babel* (1988); i Albert Hernández i Xulvi, *La síndrome i altres històries* (1989), autor aquest últim que l'any 1991 publicà un altre llibre de relats, *Afanya't, afanya't!!!*, amb què guanyà el Premi Vila de Sollana 1990.

Però, a més de tots aquests autors convé no passar desapercebuda la presència de Vicent Escrivà autor d'*El primprímcep Hussein i altres narracions* (1984), V Premi Joanot Martorell de l'Ajuntament de Gandia, i *Narracions de Macolín* (1987), totes dues amb una ambientació espaciotemporal historicista i, alhora, fantàstica. Cal destacar que la segona de les obres fou publicada per l'editorial Gregal Llibres, que a partir de la segona meitat dels vuitanta es constituí com una de les plataformes més comercials de la incipient literatura valenciana. Un fet, aquest, digne de ressaltar ja que, amb l'aportació d'altres editorials, suposà un canvi radical i positiu: de l'edició precària i poc efectiva es passà a la publicació de llibres de contes amb possibilitat d'arribar a un major nombre de lectors. Fou aquest, sens dubte, el primer pas necessari cap a la normalització, llunyana encara, del conte i la narrativa curta al País Valencià. En aquest aspecte, hem de fer referència a la publicació de les narracions també històriques de Vicent Ribes, *Guia de forasters* (1989), per l'editorial Tres i Quatre, la més veterana de totes, que inicià, a més, per aquella època la col·lecció «Narratives» en la que es publicà, per exemple, el llibre de narracions *Grams* (1989), del jove escriptor de l'Alcúdia Boro Miralles, i on publicà també Tomàs Belaire dues obres, *Criminals relatius* (1988) i *Els penitents*

(1991), que —junt amb un llibre primerenc, *Els habitants de la tragèdia* (1986), Premi Benvingut Oliver 1985 de l'Ajuntament de Catarroja— situaren el seu autor entre els contistes joves més destacats de les últimes promocions. «La seua obra —com ha escrit Francesc Calafat— mostra un bon sentit del ritme narratiu, un estil àgil de tons col·loquials amb gust per l'humor i la paròdia en uns relats trufats d'al·lusions literàries, musicals i cinematogràfiques». A més, entre els autors joves, ho hauríem d'oblidar-nos tampoc de Juli Avinent, amb el magnífic recull *Ombres esvalotades* (1988); Josep Gregori, amb *Tirar les cartes i altres narracions* (1986); i Vicent Josep Escartí, autor de dues narracions històriques publicades en un sol volum, *Barroca mort* (1988). Cal destacar que els llibres de Gregori i d'Escartí foren publicats per Edicions Bromera, l'editorial que aleshores començava a emergir amb força en el panorama literari valencià. Però, sobretot, no podem acabar aquest repàs sense esmentar l'obra extraordinària i excepcional de Josep Palàcios, *Alfabet* (1989, en l'edició d'Empúries). Palàcios havia publicat ja, el 1986, la narració *La serp, el riu*, amb il·lustracions de Manolo Boix dins la col·lecció Biblioteca Infantil de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, però la singularitat d'*Alfabet* fa d'aquest llibre un referent inexcusable de la nostra història literària més recent. Tant per a Vicent Alonso com per a Francesc Calafat «el llibre citat no encaixa dins de la divisió convencional dels gèneres, perquè si bé conté relats d'una factura impecable, es completa amb una altra part de textura assagística sobre la literatura». Amb tot, el que no hi ha dubte és que ens trobem davant d'una obra genial del tot recomanable i de la qual els valencians ens podem enorgullir.

Finalment, per tal d'acabar amb l'anàlisi d'aquest període, el retorn als «límits de la narració» —i la tendència majoritària per l'ús d'un llenguatge més planer, col·loquial i desimbolt que l'utilitzat pels narradors dels setanta—, potser, fa que es produïska una reivindicació i una presència d'autors d'èpoques anteriors que s'ha d'interpretar també com una característica important del període. En aquest sentit, hem de fer referència a la publicació de dues antologies de textos narratius anteriors a la Guerra d'Espanya: *Nostra novel·la* (1985), amb una introducció de Francesc Pérez i Moragón i *La narrativa valenciana (1900-1939)* (1986), a càrrec de Vicent Simbor. A més, es reinicia la publicació de les obres de Jesús Ernest Martínez Ferrando, el millor prosista valencià del primer terç del segle xx. Precisament, aquest autor fou l'elegit l'any 1981 per reemprendre la publicació d'*El Conte del Diumenge* amb la narració titulada *La paret blanca*. Per altra banda, el mateix any, la Institució Alfons el Magnànim li publicà diversos dels seus llibres de contes sota el títol de

Narracions, i l'any 1985, Edicions del Bullent, una antologia titulada *Contes*, a cura de Vicent Simbor. També Gregal Llibres li edità un altre recull en la col·lecció juvenil, *L'arca de Noé S.A. (Fantasies)*, el 1986 i, afortunadament, la seua presència s'ha mantingut fins als nostres dies amb la publicació d'*Històries i fantasies* el 1992 i *La botiga de llibres vells* el 2001. Però el cas de Martínez Ferrando, per sort, no fou l'únic. Altres autors contemporanis, donats a conèixer en plena postguerra, es mostren ben actius com, per exemple, Gonçal Castelló —que publicà *I tant que volava...!* (1981) i *Terra guanyada i altres contes* (1985)—, Beatriu Civera —*Confidencial* (1986)—, Jordi Valor —*Una aventura en tren* (1981)—, Josep Rausell —*El canó* (1981) i *Contes del bon oratge* (1990)— i, sobretot, Enric Valor que, a més de publicar l'any 1982 el tercer volum de la seua *Obra literària completa*, en la que inclou narracions i contes originals, publica *Narracions perennes* (1988) i *Un fonamentalista del Vinalopó, i altres contarelles* (1996).

c) Període de 1990 a 2003

El darrer període, lògicament, és el més recent i, per tant, difús a l'hora de detectar-ne les característiques principals per la manca de perspectiva històrica. No obstant això, s'hi observen, en principi, uns quants aspectes dignes de destacar. D'una banda, hi continua, encara que no amb la reincidència que caldria, la presència d'autors dels anys vuitanta i també la recuperació d'escriptors de la postguerra com, per exemple, Josep Iborra —que reedita *Paràboles i prou* (1995), on inclou la resta de les seues narracions aparegudes de manera dispersa—, Maria Beneyto i Eduard Soleriestruch —que publiquen respectivament l'any 1997 les seues obres *La gent que viu al món* i *De la ingènua veritat i altres contes*—, autors, tots tres, als quals caldria afegir Gonçal Castelló, que publica un nou llibre inèdit, *Fornall d'històries* (2002). De l'altra, hi ha l'aparició d'un nombre notable d'autors nous. Però, tant els uns com els altres —potser per primera vegada— ho fan en editorials valencianes competents i cada volta més professionalitzades: Tres i Quatre, Bromera, Tàndem, Marfil, Bullent, Set i Mig, Brosquil, la Xara, etc. Un fet aquest que, sens dubte, repercuteix positivament en la difusió de les seues obres i que promou un major conreu del gènere que, a pesar d'això, no aconsegueix el punt òptim que necessita per a la seua total normalització. Però convé —vist el camí recorregut— ser-ne optimista, i més encara si tenim en compte que els autors valencians joves han començat també a introduir-se en el món editorial de Catalunya.

En aquest sentit, per exemple, cal ressenyar que autors com Toni Cucarella, amb *La Lluna vista des de la Terra* (1990), Rafa Gomar, amb *Legítima defensa* (1991) —Premi Víctor Català 1990—, Manuel Baixauli, amb *Espiral* (1998), Àlan Greus, amb *Relats de la creença* (1999), Salvador Company, amb *El cel a trossos* (2001) i Maria Torres i Palau, amb *La vida segons...* (2003); s'han donat a conèixer per primera vegada de la mà de diverses editorials catalanes.

Als autors ja esmentats, evidentment, cal afegir tots aquells que s'han estrenat com a narradors de contes publicant els seus llibres en les diverses editorials valencianes, com és el cas de: Maria Fullana, amb *Contes feiners* (1990) —aquesta autora ha publicat, a més, un segon llibre, *Joc de dames (petits contes filògins)* (1992), a Edicions l'Eixample de Barcelona—; Àngels Moreno, amb *D'ahir* (1991); Dolors Peiró, amb *On dimonis és el sud?* (1992); Carles Bellver, amb *Allò que és meu* (1993) i *El llibre dels tòpics* (2002); Joaquim G. Caturla, amb *Els colors de la solitud* (1995) i *Les quatre estacions* (1996) —dues obres ben interessants—; Vicent Borràs, amb *Sala d'espera* (1996) —probablement un dels llibres més ben aconseguits del període—; Miquel Candel, amb *Fer veïnat* (1996); Ramon Guillem, amb *Ahir van ploure granotes* (1996); Manel Alonso, amb *Espècies en perill d'extinció* (1998); Vicent Marçà, amb *Relats de l'altra veritat* (1998); Elies Barberà, amb *Quaranta contes breus i un llarguíssim poema d'amor* (1999); Mercé Viana, amb *Coses de la Lluna* (2000); Robert Cortell, amb *La societat benestant. 15 històries al descobert* (2001); Leandre Iborra i Polo, amb *Al cor de l'Aitana*; Vicent Usó, amb un llibre magnífic, *La taverna del Cau en la Lluna* (2002); Jordi Raül Verdú, amb *A la vora de la llar* (2001); Joan Baptista Campos, amb *Contes d'estiu* (2002) i Vicent Sanchis, amb *El geperut del Buixcarró i altres contes* (2002), entre altres. Menció especial, sens dubte, es mereix en els últims anys la col·lecció «Lletra Llarga» de Brosquil on s'han publicat, entre altres, els llibres de contes següents: *El pes mosca* (2000) i *Retalls de vellut gris* (2002), de Vicent Pallarès; *Històries de la frontera* (2000) i *Contracontes* (2003) de Pasqual Mas; *Perfum de tenebres* (2001), d'Emili Gil i Pedreño; *Receptari de Malina* (2001), de Pau Marqués; *Cantó de la Dula* (2002), de Nel·lo Navarro; *Dones amant i 10 exercicis de fidelitat* (2002), de Xavier Mínguez; *Jocs de pilota* (2002), de Pep Castellano; *Solcs en l'aigua* (2003), d'Octavi Monsonís; i *La maledicció de la mel* (2003), de Rosa Castelló.

Per desgràcia, la majoria d'aquests autors ho són només d'una obra i en són pocs els reincidents. Entre aquests últims, a més dels qui ja n'hem esmentat amb més d'una, cal retenir el nom de Rafa Gomar que, amb *Viure al ras* (2000), s'ha consolidat i mostrat com un contista amb bon ofici,

capaç de bastir-se un món fictici propi, com també el de Robert Cortell que, amb *Històries d'un gat* (2003) ens ha tornat a oferir un nou conjunt de narracions inquietants dignes de la millor tradició contística europea i nord-americana. Tampoc no s'ha d'oblidar a Toni Cucarella, que ha publicat recentment *La llet agra i altres històries com sagrades* (2002); ni Manel Alonso, autor del llibre *El carrer dels bonsais* (2000). Tot un panorama, en general, bastant ric ja a hores d'ara en oferta quantitativa —una oferta a la qual podríem afegir uns quants llibres amb autoria col·lectiva com els titulats *9 narradors de la Marina Alta* (1990), *Ullals cap a la mar* (1992), *La vida sexual de Fernando Pessoa* (1998), *De nit tots els gats són negres* (1995), *Històries a la llum d'un cresol* (1998), *Hostes* (1999) i *Contes del migjorn* (1999)— i que convé prendre's seriosament. Per això, és d'agrair, i representa un pas endavant, l'aparició en aquest període de les dues primeres antologies que es fan amb una certa voluntat de repàs, mostrari o revisió crítica. Ens referim a *Noves narracions extraordinàries* (1996), amb un pròleg de Jaume Pérez Montaner, i *El conte a València* (1999), a cura de Francesc Calafat, publicada aquesta última a Edicions de la Magrana de Barcelona.

Conclusions

Comptem, per tant, amb una producció gens menyspreable que hauríem de començar a estudiar i analitzar. I comptem també amb obres i amb autors dignes de ser considerats com a referents, a pesar que cap d'ells —com a ha dit Vicent Alonso— s'ha «consolidat, ni en quantitat ni en qualitat» com un contista en exclusiva. Aspecte aquest, el de la qualitat, amb què discrepem, ja que l'exclusivitat no és un fet necessàriament transcendent. El que realment importa és que el gènere de la narrativa curta es conree entre els escriptors valencians i que aquests en tinguin l'oportunitat de fer-ho. Tal i com s'esdevé a altres literatures i, fins i tot, a la nostra, però a Catalunya. Recordem, per exemple, que alguns dels més destacats novel·listes actuals en català són també contistes: Jesús Moncada, Jaume Cabré, Carme Riera, Baltasar Porcel, a més de, naturalment, Quim Monzó, Sergi Pàmies i Josep Albanell, entre molts altres. El conte i la novel·la, com s'ha dit, no són dos gèneres narratius incompatibles: ni per als autors, ni per als lectors. El repte, però, és aconseguir, en els pròxims anys, que això siga una realitat.

Bibliografia Bàsica

Sobre el període ressenyat a l'article

- CALAFAT, Francesc: «Pròleg» a *El conte a València*. Edicions de la Magrana. Barcelona, 1999. ps. 5-24.
- CARBÓ, Ferran i SIMBOR, Vicent: *Literatura actual al país Valencià (1973-1992)*. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana – Publicacions de l'Abadia de Montserrat. València / Barcelona, 1993.
- FLUXÀ, Josep Antoni: «El conte o la narrativa curta al País Valencià» dins Pròleg a GREGORI, Josep: *Tirar les cartes i altres narracions*. Edicions Bromera. Alzira, 1986. ps. 7-15.
- PALOMERO, Josep: «A propòsit de *Els cucs de seda*», dins *L'Aiguadolç. Revista de literatura*, n. 5. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta. Dénia – Tardor 1987. ps. 13-36.
- PÉREZ MONTANER, Jaume: «Tres notes sobre el conte valencià, 1939-1995», introducció a *Noves narracions extraordinàries. Setze autors valencians*. Rotgledicions. València, 1996. ps. 7-24.